

TADEUSZ SZUBKA

RECEPCJA MYŚLI ROMANA INGARDENA W FILOZOFII ANALITYCZNEJ

Abstrakt. Roman Ingarden jest powszechnie uważany za jednego z najwybitniejszych przedstawicieli fenomenologii, aczkolwiek droga prowadząca do pełnego uznania tego faktu na arenie międzynarodowej była trudna i wyboista. Jeszcze bardziej zawile i skomplikowane były ścieżki prowadzące do dostrzeżenia jego nietuzinkowego dorobku w ramach filozofii analitycznej, do której on sam odnosił się z dużą niechęcią. W artykule są przedstawione cztery takie ścieżki: (1) wczesna recepcja twórczości Ingardena (A. C. Ewing i G. Ryle); (2) próby porównawcze G. Kunga z centralnego okresu dominacji filozofii analitycznej; (3) wielorakie wysiłki P. Simonsa i B. Smitha wprowadzenia myśli Ingardena do analitycznych debat ontologicznych; (4) wykorzystanie dokonań Ingardena przez A. Thomasson w jej ontologii fikcji oraz ontologii kultury i społeczeństwa. Podejmowane próby zapewnienia Ingardenowi większej rozpoznawalności i popularności w ramach tradycji analitycznej przyniosły co prawda pewien skutek, któremu sprzyjały zwrot tradycji analitycznej w kierunku problematyki ontologicznej i metafizycznej oraz rosnąca otwartość na inne kierunki filozoficzne. Niemniej jednak, zapewne nigdy nie dojdzie do sytuacji, w której dokonania tego myśliciela będą w tej tradycji stawiane na równi z dorobkiem G. Fregego, G. E. Moore'a, B. Russella, L. Wittgensteina, W. V. Quine'a, J. L. Austina czy W. Sellarsa. Ingarden pozostanie w niej po prostu uczniem Husserla, który sprzeciwił się idealistycznym tendencjom swego mistrza oraz wniósł kilka ciekawych pomysłów do estetyki i ontologii.

Słowa kluczowe: fenomenologia; filozofia analityczna; Roman Ingarden; Gilbert Ryle; Peter Simons; Barry Smith; Amie L. Thomasson

THE PRESENCE OF ROMAN INGARDEN IN ANALYTIC PHILOSOPHY

Abstract. Roman Ingarden is widely regarded as a truly outstanding phenomenologist, although the path leading to his full international recognition was difficult and tortuous. Even more intricate and complicated were the paths leading to the recognition of his exceptional achievements by analytic philosophers, treated by him with reluctance. Four such paths are presented in the article: (1)

Prof. dr hab. TADEUSZ SZUBKA – Uniwersytet Szczeciński, Instytut Filozofii i Kognitywistyki;
e-mail: tadeusz.szubka@usz.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8560-2785>.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa –
Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

the early reception of Ingarden's work (A. C. Ewing and G. Ryle); (2) the comparative attempts of G. K  ng in the central period of the dominance of analytic philosophy; (3) the multiple efforts of P. Simons and B. Smith to introduce Ingarden's thought into analytic ontological debates; (4) A. Thomasson's deployment of Ingarden's work in her ontology of fiction, as well as in her cultural and social ontology. Attempts to ensure Ingarden's greater recognition within the analytic tradition have admittedly had some effect, facilitated by the turn of the analytic tradition toward ontological and metaphysical issues, and a growing openness to other philosophical movements. Nevertheless, it will probably never come to a situation in which the achievements of Ingarden will be placed in this tradition on a par with the achievements of G. Frege, G. E. Moore, B. Russell, L. Wittgenstein, W. V. Quine, J. L. Austin, or W. Sellars. He will remain there simply a disciple of Husserl, who strongly opposed his master's idealistic tendencies and contributed a few ingenious ideas to aesthetics and ontology.

Keywords: phenomenology; analytic philosophy; Roman Ingarden; Gilbert Ryle; Peter Simons; Barry Smith; Amie L. Thomasson

Roman Ingarden (1893–1970) jest powszechnie uważany za jednego z najwybitniejszych przedstawicieli fenomenologii, aczkolwiek droga prowadząca do pełnego uznania tego faktu na arenie międzynarodowej by   trudna i wyboista¹. Jeszcze bardziej zawil   i skomplikowane by   ścieżki prowadzące do dostrzeżenia jego nietuzinkowego dorobku w ramach filozofii analitycznej, do której on sam odnosi   się z dużą niech  ci  ². W przedstawionych tu uwagach

¹ Odzwierciedlają to chociażby losy prezentacji jego dokona   w znanej i cenionej historii ruchu fenomenologicznego, opracowanej przez Herberta Spiegelberga. W pierwszych dwóch wydaniach tej monumentalnej publikacji Ingardenowi poświęcono bardzo niewiele miejsca. We wstępie do drugiego wydania Spiegelberg pisze, że chociaż Ingarden opublikowa   nowe ważne dzieła, a zainteresowanie jego ideami wzrosło znac  co w Stanach Zjednoczonych po jego d  l  szej wizycie w tym kraju, to jednak „jego najważniejsze dzieło pozostaje nadal niedokończone i jest, podobnie jak wiele innych jego prac, niedostępne dla czytelników nie znających polskiego” (Herbert Spiegelberg, *The Phenomenological Movement: A Historical Introduction*, t. I, wyd. 2 (The Hague: Martinus Nijhoff, 1965), XXXIV). Dopiero w trzecim, znacznie poszerzonym wydaniu monografii Spiegelberga zosta   dodany rozdział o filozofii Ingardena, napisany przez Guida K  nga (Herbert Spiegelberg, *The Phenomenological Movement: A Historical Introduction*, wyd. 3 (The Hague: Martinus Nijhoff, 1982), 223–233).

² W przedmowie do polskiego wydania pierwszej księgi *Idei czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii* Edmunda Husserla Roman Ingarden, po uwadze o analitycznej metodzie badań fenomenologii, doda   taki oto sarkastyczny przypis: „Jeżeli kilkadziesiąt lat później pewien odłam dwudziestowiecznego pozytywizmu nazwa   si   «filozofia analityczna», to byłoby to potwierdzeniem s  lusznych postulatów badawczych fenomenologii, gdyby ta nowa filozofia analityczna umiała naprawdę analizy przeprowadza  . Ale przykład *Philosophical Investigations* i innych rozwa  a   późniejszego Wittgensteina okazuje dowodnie, jak wielce bezsilna jest ta filozofia wobec zagadnień, które zaczyna raczej dopiero przeczuwa  , i to w kilka dziesiątków lat po ich opracowaniu przez fenomenologów” (Roman Ingarden, „Przedmowa”, w: Edmund Husserl, *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii*. Księga pierwsza,   um. Danuta Gierulanka (Warszawa:

postaram się zasygnalizować i naszkicować cztery takie ścieżki, nie rosząc sobie bynajmniej pretensji do przedstawienia dokładnej mapy oddziaływań Ingardena na filozofię analityczną. Nie będę przede wszystkim w stanie uwzględnić najbardziej międzynarodowo znanego aspektu filozofii Ingardena obejmującego teorię literatury i estetykę, gdyż stanowi on rozległy obszar badań wymagający osobnego i obszernego opracowania³. Pominę też w zasadzie recepcję koncepcji Ingardena w polskiej Szkole Lwowsko-Warszawskiej, zaliczanej przecież do filozofii analitycznej, gdyż jest to temat stosunkowo dobrze opracowany⁴.

EWING I RYLE

Wczesne publikacje Romana Ingardena, które ukazywały się w języku niemieckim, były odnotowywane przez brytyjskie czasopismo *Mind*, uważane za jedno z najbardziej szacownych i prestiżowych w ramach filozofii analitycznej⁵. Zasłużył się w tym względzie Alfred Cyril Ewing, który na jego łamach w dziale nowych książek omówił zawartość dwóch tomów rocznika *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*, poświęcając w jednym omówieniu akapit rozprawie Ingardena o intuicji i intelekcie u Bergsona⁶,

Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975), XVI–XVII). O stosunku Ingardena do filozofii analitycznej piszę szerzej w artykule: Tadeusz Szubka, „Roman Ingarden o filozofii analitycznej”, *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*, t. 29, nr 4 (2020).

³ Aspekt ten znakomicie przedstawia Andrzej Tyszczyk w obszernym wprowadzeniu do wyboru pism estetycznych Ingardena (*Sztuka i wartość. O estetyce Romana Ingardena*, w: Roman Ingarden, *Wybór pism estetycznych*, oprac. Andrzej Tyszczyk (Kraków: Universitas, 2005)). Zob. też prace zamieszczone w tomie zbiorowym pod redakcją Leszka Sosnowskiego i Natalii Anny Michny *Roman Ingarden's Aesthetics and Ontology: Contemporary Readings* (London: Bloomsbury Academic, 2023). Zagadnieniu recepcji fenomenologicznej estetyki Ingardena w filozofii analitycznej poświęcony jest wprost tekst Henryka Kieresia („Recepcja estetyki R. Ingardena w filozofii analitycznej”, *Zeszyty Naukowe KUL*, t. 29, nr 2 (1986)), lecz jego autor jedynie pobieżnie sygnalizuje różnice i podobieństwa tych dwóch podejść do problematyki estetycznej.

⁴ Zob. w szczególności teksty zawarte w tomie pod redakcją Anny Brożek i Jacka Jadackiego *Intuition and Analysis: Roman Ingarden and the School of Kazimierz Twardowski* (Kraków: Copernicus Center Press, 2022).

⁵ Ze sporym opóźnieniem ukazało się w nim ponadto omówienie pierwszego polskiego wydania *Sporu o istnienie świata*, sporządzone przez Annę-Teresę Tymieniecką, która za sprawą rozmaitych inicjatyw wydawniczych przyczyniła się wydatnie do upowszechnienia filozofii Ingardena w świecie anglosaskim (zob. Anna-Teresa Tymieniecka, „*The Controversy about the Existence of the World (Spór o istnienie świata) by Roman Ingarden*”, *Mind*, t. 66, nr 262 (1957)).

⁶ Alfred Cyril Ewing, „*Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* (1922)”, *Mind*, t. 32, nr 127 (1923).

natomiast w drugim – akapit rozprawie habilitacyjnej Ingardena⁷ o pytaniach esencjalnych⁸. W tym drugim omówieniu fragment o Ingardenie składa się z trzech uwag krytycznych. Po pierwsze, zdaniem Ewinga, w pracy Ingardena zbyt wiele miejsca zajmują rozważania wstępne, natomiast zbyt mało uwagi poświęcono trudnościom związanym z odróżnieniem jakości „istotnych” od innych własności. Po drugie, Ingarden zbyt łatwo przechodzi od argumentacji, że jakości nie są arbitralne, do poglądu, iż istnieje jakaś jedna jakość lub zbiór jakości danej rzeczy, stanowiąca lub stanowiące w absolutnym sensie jej istotę, bez względu na cel poznawczy, który nam przyświeca w myśleniu o tej rzeczy. Po trzecie,

autor utrzymuje, iż różnicy między istotnymi a innymi cechami charakterystycznymi można dopatrywać się w tym, że te pierwsze pozostają w bezpośredniej relacji do swych podmiotów, natomiast do tych drugich można dotrzeć tylko za pomocą łańcucha wnioskowań, lecz nie pokazuje, w jaki sposób stosuje się to do indywidualnych istnień i poza obrębem nauki apriorycznej w rodzaju geometrii⁹.

Niezależnie od trafności tych uwag krytycznych, warto odnotować fakt, że to zaznajomienie się z wczesnymi pracami Ingardena nie znalazło odzwierciedlenia i nie doczekało się kontynuacji w innych, obszerniejszych publikacjach Ewinga, w których starał się on rozwijać systematyczną i racjonalistyczną metafizykę za pomocą analitycznych narzędzi wypracowanych przez G. E. Moore’a i C. D. Broad¹⁰.

W sposób bardziej gruntowny zapoznał się z rozprawą habilitacyjną Ingardena Gilbert Ryle, filozof oksfordzki cieszący się w połowie XX wieku sporym uznaniem i mający duży wpływ na kształt instytucjonalny ówczesnej filozofii brytyjskiej. Kilkustronicowa recenzja tej rozprawy jako odrębnej odblaski była

⁷ We wstępie do tomu, zawierającego polską wersję tej rozprawy, Ingarden podaje, że napisał ją w pierwszej połowie 1923 r. Ze względu jednak na ówczesne trudności finansowe nie mogła się ona ukazać w całości po polsku i dlatego przełożył ją wiosną 1924 r. na język niemiecki i opublikował w roczniku redagowanym przez Edmunda Husserla. Zob. Roman Ingarden, *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972), 7.

⁸ Alfred Cyril Ewing, „Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung (1925)”, *Mind*, t. 35, nr 138 (1926).

⁹ Ewing, „Jahrbuch (1925)”: 250.

¹⁰ Zarys programu filozoficznego Ewinga, filozofa za życia marginalizowanego i niesłusznie zapomnianego, zawiera jego esej o konieczności metafizyki „The Necessity of Metaphysics”, w: *Contemporary British Philosophy: Personal Statements. Third Series*, ed. Hywel David Lewis (London: George Allen & Unwin, 1956).

jego pierwszą publikacją naukową¹¹. W swoich zapiskach autobiograficznych Ryle wspomina, że kiedy rozpoczął pracować jako nauczyciel akademicki na Uniwersytecie Oksfordzkim, opanował w wystarczającym stopniu języka niemiecki (częściowo dzięki podróżom, a częściowo dzięki lekturom wspomagającym słownikiem) oraz jednocześnie zainteresował się przełomowym dziełem Edmunda Husserla *Logische Untersuchungen*, a także ideami Meinonga, Brentana i Bolzana. Skupił się przede wszystkim na ich antypsychologistycznych i platonizujących teoriach znaczenia, sądząc, iż pozwolą one lepiej zrozumieć podobne koncepcje w pracach Fregego, Moore'a i Russella. Przy tej okazji starał się bliżej zapoznać z Husserlowskim programem fenomenologii, o czym pisze w następujących słowach:

W związku z tym przeczytałem to, co Husserl i inni opublikowali w *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*. Jedną z tych publikacji, napisaną przez R. Ingardena, zrecenzowałem dla czasopisma *Mind*. Wkrótce jednak pojąłem, że Husserlowska intencjonalistyczna i antypsychologistyczna teoria znaczenia i nonsensu, która mnie interesowała, nie zawdzięczała niczego jego późniejszej fenomenologii, a i sama wniosła do niej bardzo niewiele¹².

Na jakie wątki rozprawy Ingardena zwrócił uwagę Ryle w swojej recenzji? Przedstawił ją jako zawierającą wnikliwe rozważania na temat sensu pytania o to, czym jest dany przedmiot oraz pytań pokrewnych, które następnie prowadzą do ontologicznych dociekań o istocie. Ryle traktował Ingardena jako typowego reprezentanta szkoły fenomenologicznej, którą można nazwać szkołą ze względu na bronioną w jej ramach logiczną i ontologiczną teorię obiektywnych istot, ich konieczności i poznawalności, przeciwstawiającą się subiektywnemu idealizmowi, pragmatyzmowi, konwencjonalizmowi oraz psychologizmowi lub antropologizmowi. Jest to teoria o wiele bardziej radykalna od tych, ku którym skłaniają się anglojęzyczni realiści. Można ją opisać jako syntezę pozytywnych idei Platona, Arystotelesa, Kartezjusza i Kanta, połączoną z negacją sceptycyzmu i agnostycyzmu starożytnych sofistów, Montaigne'a i Hume'a. Jednakże fenomenologia nie jest kolekcją zapożyczeń; jest to „nowa próba znalezienia prawdziwego rozwiązania trudności, które powracały przez wieki z tego właśnie powodu, że są to trudności realne”¹³.

¹¹ Gilbert Ryle, „*Essentiale Fragen: Ein Beitrag zum Problem des Wesens*, von Roman Ingarden”, *Mind*, t. 36, nr 143 (1927). Przedruk jako: „Roman Ingarden: *Essentiale Fragen*”, *Journal of the British Society for Phenomenology*, t. 4, nr 1 (1973).

¹² Gilbert Ryle, „Autobiographical”, w: Ryle, *A Collection of Critical Essays*, ed. Oscar Patrick Wood, George Pitcher (London: Macmillan, 1970), 9.

¹³ Ryle, „*Essentiale Fragen*”, 367 oraz Ryle, „Roman Ingarden”, 73.

Cel rozważań Ingardena jest zdaniem Ryle'a kluczowy dla całej szkoły fenomenologicznej. Wychodząc od analizy z pozoru niewinnych teoretycznie pytań, zmierza on do pokazania, że nie da się ich zrozumieć i wyjaśnić odpowiedzi, jakie się na nie udziela, bez przyjęcia istnienia istot rzeczy. Nie wystarczą w tej materii odpowiedzi ograniczające się do przejawów i kryteriów rozpoznawczych rzeczy, gdyż zakładają one pojęcie trwałej i głębokiej istoty. Ułomna jest też argumentacja odwołująca się do rozmaitych sposobów klasyfikacji rzeczy, co miałyby rzekomo przemawiać na rzecz arbitralności tych klasyfikacji i zbędności kategorii istoty.

Ingarden przyznaje, że zasady klasyfikacji mogą być tak różne jak ludzkie zainteresowania, lecz z całą mocą dowodzi, iż odróżniamy i musimy odróżniać między poznaniem przedmiotu a dokonaniem jego klasyfikacji, ponadto zaś że to drugie zakłada przynajmniej możliwość tego pierwszego, a często jego faktyczność¹⁴.

Z kolei zakładane poznanie przedmiotu jest uchwyceniem jego istoty w jej indywidualności albo ogólności. Oznacza to, że odpowiadając na pytania esencjalne, podajemy albo indywidualną naturę konstytuującą przedmiot, albo definicję realną rzeczy ufundowaną w ogólnej istocie lub idei. Wywody Ingardena są w tej materii stosunkowo szczegółowe, lecz polegają przede wszystkim na „oczyszczaniu terenu, objaśnianiu i regulowaniu terminologii, odpowiadaniu na zarzuty wobec ogólnej teorii obiektywnych istot oraz obalaniu psychologizacyjnych i antropologizacyjnych prób zredukowania ich do czegoś innego”¹⁵. Ingarden stara się też zarysować sposób poznawania istot i scharakteryzować nieco bliżej samą naturę poznania – czy też inaczej, nabywania wiedzy – w której to charakterystyce kategoria istoty odgrywa również ważną rolę. Ostateczną ocenę dociekań Ingardena Ryle formułuje, ze szczyptą ironii, następująco:

I chociaż możemy odczuwać zaniepokojenie i wątpliwości w obliczu przytłaczającej hierarchii składającej się z *Wesen*, *Wesenheit*, *Idee*, *Natur*, *Eidos*, *Wesens Gesetz*, *Morphe*, itd. oraz zwietrzyć niebezpieczeństwo w doktrynie specjalnej intuicji przedmiotów „idealnych” lub „apriorycznych”, musimy z największym zainteresowaniem śledzić badania owej „bezzałożeniowej filozofii” w trudnej krainie pierwszych zasad¹⁶.

¹⁴ Ryle, „*Essentiale Fragen*”, 368 oraz Ryle, „*Roman Ingarden*”, 73.

¹⁵ Ryle, „*Essentiale Fragen*”, 369 oraz Ryle, „*Roman Ingarden*”, 74.

¹⁶ Ryle, „*Essentiale Fragen*”, 370 oraz Ryle, „*Roman Ingarden*”, 75.

Aczkolwiek po ukazaniu się tej recenzji Ryle kontynuował jeszcze przez kilka lat swoje badania nad fenomenologią, to do prac Ingardena już nie nawiązywał. Wygłaszał wszelako odczyty i opublikował kilka innych tekstów z tego obszaru¹⁷. Jednakże ten młodzieńczy flirt Ryle'a z fenomenologią zakończył się ostatecznie jej surową oceną jako intelektualnego nudziarstwa oraz nie wpłynął na rozwój jego późniejszych bardziej znanych poglądów (albo wpłynął w stopniu bardzo niewielkim). Nie skłonił też ówczesnych anglosaskich filozofów analitycznych do zainteresowania się fenomenologią¹⁸.

GUIDO KÜNG

Połowa XX wieku upływała pod znakiem konsolidacji i ekspansji filozofii analitycznej. W tym okresie jej przedstawiciele mieli skłonność do pomijania i marginalizowania innych współczesnych nurtów myślowych, w tym także fenomenologii. Roman Ingarden, niezależnie od podejmowanych starań i inicjatyw wydawniczych, był wówczas w anglosaskiej tradycji analitycznej – z wyjątkiem pograniczna teorii literatury i estetyki – prawie nieobecny lub obecny w stopniu marginalnym.

¹⁷ O jednym z odczytów Ryle'a w Cambridge 29 listopada 1929 r., na którym obecny był m.in. Ludwig Wittgenstein, zachowała się taka oto relacja w dzienniku oksfordzkiego doktoranta Arthura MacIvera: „Wystąpienie Ryle'a było długie i stanowiło w dużej mierze historyczny szkic szkoły fenomenologicznej; dopiero na samym jego końcu prelegent przedstawił własne poglądy i była to najsłabsza część wystąpienia. W dyskusji przesakowano wprawdzie z tematu na temat; ja zaatakowałem teorię pamięci, którą Ryle przy okazji proponował; następnie Wittgenstein zaczął mówić i mniej lub bardziej zmienił przedmiot debaty, wygłaszając praktycznie monolog [...] o prywatności zjawisk psychicznych i istnieniu innych umysłów” (Brian McGuinness, „Arthur MacIver's Diary: Cambridge (October 1929 – March 1930)”, *Wittgenstein-Studien*, t. 7, nr 1 (2016), 226–227. Teksty Ryle'a o fenomenologii zostały przedrukowane w jego *Collected Papers* w tomie pt. *Critical Essays* (London: Routledge, 2009), rozdziały 10–13. Pierwotny: 1971.

¹⁸ W sprawie historycznej oceny prac Ryle'a o fenomenologii oraz ich wpływu na jego późniejsze dokonania i na filozofię analityczną zob. Amie L. Thomasson, „Phenomenology and the Development of Analytic Philosophy”, *The Southern Journal of Philosophy*, t. 40, nr spec. 1 (2002); Johannes L. Brandl, „Gilbert Ryle: A Mediator between Analytic Philosophy and Phenomenology”, *The Southern Journal of Philosophy*, t. 40, nr spec. 1 (2002) oraz James Chase, Jack Reynolds, „Russell, Ryle, and Phenomenology: An Alternative Parsing of the Ways”, w: *Analytic Philosophy: An Interpretive History*, ed. Aaron Preston (New York: Routledge). Można tam m.in. znaleźć odpowiedź na twierdzenie Michaela Dummetta, że chociaż Ryle był początkowo interpretatorem myśli Husserla i prowadził wykłady dotyczące Bolzana, Brentana, Fregego, Husserla i Meinonga, to „niewiele z jego wiedzy o tych autorach ukazało się drukiem, a ponadto [...] niewiele z tego, czego się od nich nauczył, przetrwało w jego późniejszym dorobku” (Michael Dummett, *Origins of Analytical Philosophy* (London: Duckworth, 1993), IX–X).

Filozofem próbującym w tym czasie włączyć idee i koncepcje Ingardena do głównego nurtu filozofii analitycznej był Guido K  ng, który odebra ł wszechstronne międzynarodowe wykształcenie, w tym także pod kierunkiem Ingardena w Krakowie. Napisa  on doktorat u Józefa Marii Bocheńskiego we Fryburgu w Szwajcarii, przekonanego o wy tkowo ci dorobku Ingardena¹⁹. K  ng by  przez dekad  profesorem amerykańskiego Uniwersytetu Notre Dame, gdzie propagowa  filozofię Ingardena²⁰, a po przej ciu Bocheńskiego na emerytur  powr ci  jako jego następca na Uniwersytet Fryburski²¹.

K  ng podkreśla, że porównując pod względem metodologicznym fenomenologię z filozofią analityczną i podejmując dyskusję między tymi nurtami, warto zastanowi  się nad rolą języka w badaniach filozoficznych. Bardzo często fenomenologowie pomijają t  kwestię. Wy tkiem jest tu Ingarden, który po wi ci  jej sporo uwagi już w swojej wczesnej pracy z przełomu 1919/1920 roku pt. *Dążenia fenomenologów*²². Zwraca w niej uwagę, że fenomenolog nie może po prostu porzuci  dotychczasowych pojęć zastanego języka, ograniczy  się do bezpośredniego ujmowania przedmiot  i przekazywa  rezultaty tych ujęć za pomocą zupełnie nowych pojęć i nowego języka. Musi on

starac  si  znale  c jak s drog  pośrednią, która ani nie zagra alaby niebezpiec stwem wprowadzania do badań fenomenologicznych krytycznie nieskontrolowanych pojęć, ani też nie wyrzekała si  całkowicie pomocy udzielanej nam przez pojęcia zarówno w samym badaniu, jak też i w przekazywaniu jego wyników innym²³.

Owa droga pośrednia będzie polega  na ostrożnym korygowaniu i uzupełnianiu zastanych pojęć w świetle danych bezpośredniego doświadczenia; następnie za pomocą tak zmienionych pojęć będzie się przyst powa  do opisywania pełnej zawartości doświadczenia. K  ng porównuje t  procedur  z metodologią dwóch nurtów filozofii analitycznej: filozofii języka potocznego i filozofii języka idealnego (czyli nurtu logistycznego).

¹⁹ Temu przekonaniu dawa  Bocheński wyraz w swoich publikacjach i wywiadach, uznając Ingardena za wielkiego myśliciela i za bodaj największego filozofa w dziejach Polski (Józef Maria Bocheński, *Między logik  a wiar . Z Józefem M. Bocheńskim rozmawia Jan Parys*, wyd. 4 (Warszawa: Noir sur Blanc, 1988), 46).

²⁰ Kenneth M. Sayre, *Adventures in Philosophy at Notre Dame*, Notre Dame (Indiana: University of Notre Dame Press, 2014), 129. W pozycji tej znajduje się kr tka prezentacja sylwetki i kariery akademickiej K  nga (93–94).

²¹ Bocheński, *Między logik  a wiar *.

²² Roman Ingarden, „Dążenia fenomenologów” [1919], w: Roman Ingarden, *Z badań nad filozofią współczesną* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963).

²³ Ingarden, „Dążenia fenomenologów”, 301–302.

Jeśli opis nie „pasuje” do zjawisk, filozofowie języka potocznego będą na ogół twierdzić, że nie używaliśmy naszego języka właściwie, że musimy spróbować dać dokładniejszy opis poprzez lepsze i staranniejsze wykorzystanie zasobów języka potocznego. Natomiast fenomenologowie idą dalej i twierdzą, że znaczenia wielu słów języka potocznego są nieadekwatne i muszą zostać zmienione. W tym są podobni do filozofów logistycznych, którzy dążą do „eksplikacji” pojęć potocznych²⁴.

Pod pewnymi względami fenomenologom jest zatem bliżej do filozofów języka idealnego, aczkolwiek w inny sposób budują oni swe docelowe języki: ci drudzy pokładają zaufanie w sztucznie konstruowanych systemach z precyzyjnymi regułami definiowania terminów i dowodzenia twierdzeń, natomiast ci pierwsi czynią to intuicyjnie, dopasowując zastany język do bogactwa doświadczanych fenomenów. Kūng następująco ocenia oba sposoby postępowania:

Obie procedury, zarówno logistyczna, jak i fenomenologiczna, mają swoją niezaprzeczalną funkcję. Tam, gdzie intuicja jest słaba lub gdzie szukamy systematycznej konsolidacji naszego schematu pojęciowego i chcemy uniknąć sprzeczności, wskazane są procedury logistyczne. Jednakże eksplikacja fenomenologiczna jest logicznie wcześniejsza, ponieważ minimum intuicyjnej inspiracji jest warunkiem wstępnym każdej rekonstrukcji formalnej. Im więcej cech odkrywa analiza w stylu fenomenologicznym, tym więcej możemy spróbować wprowadzić do naszego logistycznego systemu konstrukcyjnego²⁵.

Kūng zestawia również zaproponowaną przez Ingardena koncepcję języka z analitycznymi teoriami semantycznymi. Znajduje się ona w opozycji do wszelkich teorii ontologicznie „oszczędnych” czy redukcyjnych. Według Ingardena znaki językowe pojęte jako konkretne dźwięki lub napisy nie sprowadzają się do ich warstwy fizycznej. Są określonymi rodzajami dźwięków lub napisów, obdarzonymi znaczeniami, które nie są ani przeżyciami psychicznymi, ani bytami idealnymi. Są bytami czysto intencjonalnymi wytworzonymi w procesie ludzkiego myślenia i komunikacji. Zdaniem Kūnga należy się zgodzić z tym, że przyjmowanie istnienia specyficznych obiektów czysto intencjonalnych nie jest „nieuzasadnioną pobłażliwością w zakresie mnożenia bytów ponad konieczność, lecz służy konkretnej funkcji wyjaśniającej”²⁶. Analityczne

²⁴ Guido Kūng, „The Role of Language in Phenomenological Analysis”, *American Philosophical Quarterly*, t. 6, nr 4 (1969): 332.

²⁵ Kūng, „The Role of Language”, 334.

²⁶ Guido Kūng, „Ingarden on Language and Ontology. (A Comparison with Some Trends in Analytic Philosophy)”, w: *The Later Husserl and the Idea of Phenomenology: Idealism-Realism*,

teorie semantyczne, zarówno trójpoziomowe (złożone ze znaków językowych, ich sensów i przedmiotów odniesienia), jak i dwupoziomowe (złożone ze znaków językowych i różnie ujmowanych przedmiotów odniesienia), są do pogodzenia z odpowiednio zinterpretowanymi koncepcjami fenomenologicznymi, łącznie ze stanowiskiem Ingardena.

W sposób niezwykle interesujący i zaskakujący Küng zestawia też Ingardenowskie odróżnienie ontologii, pojętej jako teoria czystych możliwości, i metafizyki jako najogólniejszej teorii świata realnego z ontologicznymi rozważaniami R. Carnapa, N. Goodmana i W. V. Quine'a. Przedstawia poglądy wymienionych analityków jako sprowadzające się do tezy, że świat można opisywać i wyjaśniać w różnych systemach, czyli w różnych ontologiach. W ich ramach odpowiada się na pytania wewnętrzne dotyczące istnienia, natomiast na pytanie zewnętrzne wobec tych systemów o ich stosunek do rzeczywistości samej w sobie, o wybór jednego z nich, istnieją albo odpowiedzi pragmatyczne (wybieramy system, który jest pod tym czy innym względem użyteczny), albo też pytanie to i podawane odpowiedzi nie mają żadnego sensu poznawczego. Ingarden i inni fenomenologowie nie podzielają tych odpowiedzi na pytanie o stosunek naszych konstrukcji myślowych do rzeczywistości, lecz przyjmują, że są dwa różne etapy dociekań o świecie: ontologiczne rozważania dotyczące struktur i schematów obecnych w naszym myśleniu o rzeczywistości oraz metafizyczne dociekania mające ustalić, które z tych struktur i schematów są faktycznie w świecie zrealizowane.

Küng podkreśla, że – dokonując tego zestawienia – nie chce twierdzić, iż uprawianie ontologii fenomenologicznej i analityczne budowanie systemów ontologicznych jest w zasadzie tym samym. Można jednak porównywać te intelektualne aktywności i utrzymywać, że w jakiś sposób się uzupełniają. Ontologia fenomenologiczna może z co najmniej dwóch powodów być interesująca dla analitycznych budowniczych systemów: (1) opisy fenomenologiczne mogą wzbogacić rozumienie ontologii zakładane przez ich systemy; (2) „opisy ontologii fenomenologicznej mogą służyć jako inspiracje dla dalszego postępu w budowaniu systemów, gdyż istnieją nowe logiki do rozwinięcia, nowe cechy do odwzorowania w systemach formalnych, a to zakłada pewne intuicyjne inspiracje”²⁷. Z kolei dla fenomenologów analityczne systemy formalne mogą być narzędziami wzmacniającymi i uwyrażniającymi ich intuicje²⁸.

Historicity and Nature, ed. Anna-Teresa Tymieniecka (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1972), 206.

²⁷ Küng, „Ingarden on Language”, 214.

²⁸ Pod kierunkiem Künnga we Fryburgu Arkadiusz Chrudzinski napisał doktorat, w którym dokonał systematycznej reinterpretacji Ingardenowskiej epistemologii na tle debat i stanowisk w analitycznej teorii poznania. Doktorat ten w wersji poprawionej ukazał się jako monografia w ważnej

BARRY SMITH I PETER SIMONS

We wprowadzeniu fenomenologii do brytyjskiego bastionu filozofii analitycznej bardzo mocno zasłużył się Wolfe Mays, który przez ponad trzy dekady pracował na Uniwersytecie Manchesterskim. Był on założycielem British Society for Phenomenology oraz zainicjował wydawanie czasopisma *Journal of the British Society for Phenomenology*. We wprowadzeniu do jednego z pierwszych tomów, porównujących problematykę i metody ówczesnej filozofii analitycznej z problematyką i metodami fenomenologii, Mays odnotowuje różne przejawy zainteresowania fenomenologią w Wielkiej Brytanii. Wspomina o konsekwencjach wizyty Maurice'a Merleau-Ponty'ego w Manchesterze, po czym dodaje: „Dokonania polskiego filozofa Ingardena, ucznia Husserla, także wzbudziły sympatię w Wielkiej Brytanii, gdyż on również odwiedził Manchester i wygłosił odczyt z estetyki”²⁹.

W Manchesterze do studentów Maysa należeli Kevin Mulligan, Peter M. Simons i Barry Smith³⁰. Tej trójce współpracujących ze sobą filozofów i mających wiele wspólnych poglądów przewodził Barry Smith³¹. Ze swoich cyklicznych podróży po Europie wracał do Manchesteru z nowymi pomysłami i ideami. Simons relacjonuje:

W Krakowie poznał filozofa-kardynała-arcybiskupa Karola Wojtyłę, którego, jak sobie przypominam, określał jako „prawdopodobnie jakiegoś rodzaju świętego”. To było, zanim został on wybrany na papieża. Kiedy zaczęto wydawać prace filozoficzne Wojtyły, wszyscy uznaliśmy, że jest on lepszym papieżem niż filozofem; fenomenologia religijna nie była dla nas. Wszelako była nią fenomenologia *realistyczna*. To Barry gardłował w naszym kręgu na rzecz Romana Ingardena, jednego

serii „Phaenomenologica”: *Die Erkenntnistheorie von Roman Ingarden* (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999). Chrudzimski jest też autorem innych prac o filozofii Ingardena, utrzymanych w duchu analitycznym oraz publikowanych po polsku, angielsku i niemiecku. Do innych polskich autorów piszących o Ingardenie z perspektywy analitycznej należą m.in. Jerzy Perzanowski, Marek Piwowarczyk, Marek Rosiak, Jacek Wojtysiak i Jan Woleński.

²⁹ Wolfe Mays, Stuart C. Brown, ed., *Linguistic Analysis and Phenomenology* (London: Macmillan, 1972), 20.

³⁰ Mays kształtował również młodzieńcze zainteresowania filozoficzne Colina McGinna, który w barwny sposób opisał swojego nauczyciela w autobiografii *The Making of a Philosopher: My Journey Through Twentieth-Century Philosophy* (New York: Harper Collins Publishers, 2002), 38–41.

³¹ Tak to przynajmniej przedstawia we wspomnieniowym tekście Peter Simons, „Barry Smith and His Influence On (Not Only, But Mainly My) Philosophy”, *Cosmos + Taxis*, t. 4, nr 4 (2017): 38–41; <https://cosmosandtaxi.org/back-issues/ct-44/>.

z najbardziej utalentowanych uczniów Husserla i tego, który najbardziej energicznie przeciwstawiał się jego przejściu na pozycje idealizmu transcendentnego³².

Pierwszą publikacją Smitha o Ingardenie była recenzja angielskiego przekładu fundamentalnej monografii *O dziele literackim*, który ukazał się po czterdziestu latach od wydania oryginału niemieckiego³³. Monografia ta, zdaniem recenzenta, powstała ze zmagania Ingardena z tradycyjnym ontologicznym sporem idealizmu z realizmem, odnowionym przez takich prekursorów fenomenologii jak Brentano, Twardowski i Meinong. Z tymi myślicielami oraz z Husserlem łączy Ingardena wiele wspólnego, a w szczególności przekonanie, że myśl może stwarzać swoje własne przedmioty.

Oznaczało to na przykład, iż dla Ingardena nie ulegało wątpliwości, że kiedy czytamy powieść, mamy do czynienia z przedmiotami: z bohaterami powieści itp., a nie tylko – jak twierdzą niektórzy pozytywiści – z samymi słowami lub kształtami słownymi, które składają się na dzieło, albo też z myślami, które przebiegają przez umysł autora w procesie jego tworzenia³⁴.

Po przedstawieniu zasadniczych zrębów stanowiska wyłożonego w monografii Ingardena, recenzent podkreśla, że jej olbrzymie znaczenie wykracza daleko poza teorię literatury. „Prawdę powiedziawszy, jeśli pominąć główne dzieło Ingardena, *Spór o istnienie świata*, to pod względem siły sugestywnej można tę monografię zestawić jedynie z głównymi dziełami Heideggera, Sartre’a i oczywiście samego Husserla”³⁵.

Recenzja ta była skromnym początkiem długiej serii prac Smitha dotyczących Ingardena lub do niego w większym lub mniejszym stopniu nawiązujących. Myśliciel ten pojawia się też wielokrotnie na kartach obszernej rozprawy doktorskiej Smitha, *The Ontology of Reference: Studies in Logic and Phenomenology*, obronionej w 1976 roku³⁶. Peter Simons, jego kolega i współpracownik, tak o tej rozprawie pisze:

Doktorat Barry’ego o odniesieniu u Fregego i Husserla był majstersztykiem powiązania tych wówczas raczej rozłącznie porównywanych filozofów-matematyków

³² Simons, „Barry Smith”, 38–39.

³³ Barry Smith, „*The Literary Work of Art*”, *Journal of the British Society for Phenomenology*, t. 6, nr 2 (1975).

³⁴ Smith, „*The Literary Work of Art*”, 140.

³⁵ Smith, „*The Literary Work of Art*”, 144.

³⁶ Streszczenie oraz pełna wersja tej rozprawy są dostępne pod adresem: <https://ontology.buffalo.edu/smith/Dissertation/>.

i był pełen interesujących tematów ubocznych o takich postaciach jak Reinach, Ingarden, Schröder i Wittgenstein. Mocno osadzał ontologię w centrum filozofii i zmusił mnie do przejścia z filozofii języka na teren ontologii³⁷.

Temu przeświadczeniu o centralności problematyki ontologicznej dawał Smith niejednokrotnie wyraz w swoich publikacjach dotyczących Ingardena. Na przykład, na początku przełożonego na język polski tekstu o epistemologii Ingardena twierdzi:

Metodę, jaką Ingarden stosuje w metafizyce i estetyce, jak również w swym ogólnym podejściu do fenomenologii, można najlepiej opisać jako metodę rozwiązywania problemów poprzez zestawianie dostępnych opcji *ontologicznych* i eliminację tych, które okazują się nieodpowiednie³⁸.

W swoich wczesnych pismach Ingarden skłaniał się do obrony koncepcji epistemologii jako dyscypliny filozoficznej całkowicie niezależnej od ustaleń ontologicznych, lecz później porzucił ten nieosiągalny ideał kartezjański i w swoim głównym dziele, czyli w *Sporze o istnienie świata*, dostarczył „teoretycznej podstawy dla ostrożnego ontologicznego opisu struktur poznania, takiego właśnie, jakiego potrzebuje epistemologia, która pogodziła się z nieziszczalnością Kartezjańskiego ideału”³⁹.

Odwołanie do tego dzieła pojawia się też, chociaż marginalnie, w pionierskim i często cytowanym artykule Smitha, napisanym wspólnie z Mulliganem i Simmonsem, o składnikach rzeczywistości – faktach, stanach rzeczy, zdaniach itp. – nadających prawdziwość naszym sądom i zdaniom⁴⁰. W metafizycznych i semantycznych debatach o tzw. uprawdziwiaczach, toczonych pod koniec XX i na początku XXI wieku, jest to jedna z najważniejszych prac.

Peter Simons, którego badania obejmują przede wszystkim pogranicze logiki, filozofii języka i ontologii, tak przedstawia główny ich kierunek:

Wiele z filozoficznych opinii, przy których nieustępliwie obstaję, wywodzi się z dyskusji z Barrym i Kevinem. Spośród nich być może najważniejszą jest nasz nieprzejednany sprzeciw wobec jakiegokolwiek formy idealizmu, czy to subiektywnego, transcendentnego, czy też jakiegokolwiek innego. Zawsze skłaniałem się ku realizmowi,

³⁷ Simons, „Barry Smith”, 39.

³⁸ Barry Smith, „Ontologia epistemologii”, tłum. Czesław Porębski, w: *W kręgu filozofii Romana Ingardena. Materiały z konferencji naukowej – Kraków 1985*, red. Władysław Stróżewski, Adam Węgrzecki (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995), 111.

³⁹ Smith, *Ontologia*, 118.

⁴⁰ Kevin Mulligan, Peter Simons, Barry Smith, „Truth-Makers”, *Philosophy and Phenomenological Research*, t. 44, nr 3 (1984).

lecz przebywanie w towarzystwie filozofów języka może w tajemniczy sposób podważyć silne poczucie rzeczywistości, zwłaszcza jeśli ktoś spędza zbyt wiele czasu próbując poskładać w jedną całość to, do czego zmierzał późny Wittgenstein⁴¹.

Ten wspólny kierunek nie oznacza jednak zgodności w szczegółowych poglądach ontologicznych. Barry Smith jest realistą w sprawie uniwersaliów, natomiast Simons wraz Mulliganem skłaniają się ku nominalizmowi. Smithowi blisko jest do Arystotelesa, natomiast Simonsowi bliżej do A. N. Whiteheada. Jednakże obaj niezwykle wysoko cenią główne, monumentalne dzieło Romana Ingardena. Simons pisze o nim następująco w jednym ze swoich kilku tekstów jego dotyczących:

Spór o istnienie świata Ingardena [...] jest nie tylko jego najobszerniejszym i najambitniejszym dziełem, ale także znaczącym wkładem w ontologię i metafizykę. Chociaż ontologia, którą buduje Ingarden, jest bardziej konserwatywna niż wiele innych ważnych systemów metafizycznych tej samej epoki, pochodzących od Samuela Alexandra, Alfreda Northa Whiteheada i Donalda Cary'ego Williamsa, to skutecznie realizuje swój główny cel, jakim jest zapewnienie gruntownej i uzasadnionej realistycznej alternatywy dla transcendentnego idealizmu jego nauczyciela Edmunda Husserla. Spora objętość tego dzieła i fakt, że nie zostało ukończone, w jakimś stopniu utrudniły jego recepcję, zwłaszcza poza rodzimym krajem Ingardena i poza tradycją fenomenologiczną. Filozofowie analityczni, zarówno w Polsce, jak i poza nią, poświęcili mu niewiele uwagi, a szkoda, ponieważ odpłaca ono zawiązką poświęconą mu analityczną uwagę⁴².

Simons podkreśla, że powinniśmy się powstrzymywać od krytyki, że jest to dzieło nadmiernie scholastyczne w proponowanych w nim dystynkcjach i zestawach kombinatorycznych. Ingardenowi chodzi o opisową i systematyczną adekwatność w ontologii, której według niego nie należy zubażać pod naciskiem metodologicznych postulatów prostoty, elegancji i ekonomii, gdyż prowadzi to do błędnych klasyfikacji bytowych. Pod względem owej adekwatności ontologii muszą nadal próbować przewyższyć „wysiłki Ingardena, aby systematycznie uchwycić najbardziej fundamentalne cechy bytu. Jest on gigantem, na którego barkach mamy zaszczyt stać”⁴³.

⁴¹ Simons, „Barry Smith”, 40.

⁴² Peter Simons, „Modes and Moments in Ingarden's Ontology”, w: *Roman Ingarden's Aesthetics and Ontology: Contemporary Readings*, ed. Leszek Sosnowski, Natalia Anna Michna (London: Bloomsbury Academic, 2023), 33.

⁴³ Peter Simons, „Ingarden and the Ontology of Dependence”, w: *Existence, Culture, and Persons: The Ontology of Roman Ingarden*, ed. Arkadiusz Chrudzimski (Frankfurt am Main: Ontos Verlag, 2005), 53.

Simons wyraża żal, że pewnego rodzaju antagonizm między Ingardenem a logicznie zorientowanymi członkami Szkoły Lwowsko-Warszawskiej spowodował, iż „nie był on w stanie skorzystać z ich kompetencji formalnych, natomiast oni nie byli w stanie skorzystać z jego ontologicznego wyrafinowania”⁴⁴. Wraz z Barrym Smithem i Kevinem Mulliganem podejmował liczne inicjatywy wydawnicze i organizacyjne, aby znaleźć dla Ingardena miejsce w rozwoju współczesnej filozofii austriackiej i niemieckiej, szczególnie wśród filozofów skłonnych do przewyższania silnie zaznaczającego się od połowy XX wieku rozłamu filozofii na tradycję analityczną i tzw. kontynentalną (obejmującą fenomenologię, egzystencjalizm, strukturalizm, dekonstrukcjonizm itp.). Mogłoby się wydawać, że Ingarden powinien zajmować poczesne miejsce w tradycji kontynentalnej, lecz tak nie jest. Chociaż fenomenologia pełni istotną rolę w jej rozwijaniu, to już nie historia fenomenologii. Z pewną dozą goryczy Simons i koledzy konstatują: „Przepełniona miłością uwaga poświęcana rękopisom Heideggera czy Finka współlistnieje z niemal całkowitym ignorowaniem pism naprawdę ważnych fenomenologów, takich jak Reinach, Ingarden czy Scheler”⁴⁵.

Mimo wszystko w tradycji analitycznej zaczęło dziać się w tej materii nieco lepiej. Jest to częściowo rezultat aktywności triumwiratu Mulligan, Simons, Smith, a częściowo wynik przemian filozofii analitycznej w ostatnich kilku dekadach, dzięki którym wzrosła świadomość jej europejskich początków i powiązania z realistycznymi nurtami w fenomenologii. Ponadto nowego impetu nabrały analityczne dociekania ontologiczne i metafizyczne. W rezultacie działania tych czynników marginalne lub istotne nawiązania do głównego dzieła Ingardena pojawiły się u filozofów kształtujących tradycję analityczną ostatnich kilku dekad, chociaż – tu trzeba przyznać rację Simonsowi – zasługuje ono na o wiele większą uwagę.

AMIE L. THOMASSON

Odwołanie do *Sporu o istnienie świata* pojawia się w dwu późnych tekstach z ontologii niekwestionowanego klasyka dwudziestowiecznej filozofii analitycznej Rodericka M. Chisholma⁴⁶. Dotyczy ono tego fragmentu rozważań

⁴⁴ Simons, „Modes and Moments”, 49.

⁴⁵ Kevin Mulligan, Peter Simons, Barry Smith, „What’s Wrong with Contemporary Philosophy?”, *Topoi*, t. 25, nr 1–2 (2006): 66.

⁴⁶ Roderick M. Chisholm, „Events Without Times: An Essay on Ontology”, *Noûs*, t. 24, nr 3 (1990): 426; Chisholm, „Ontologically Dependent Entities”, *Philosophy and Phenomenological Research*, t. 54, nr 3 (1994): 503.

Ingardena, w którym odróżnia się wąsko pojęte zdarzenia jako początki od procesów⁴⁷. Z kolei na pokrewieństwo swojej teorii neutralnych relacji z Ingardenowską ontologiczną koncepcją stosunków wskazuje Kit Fine, jeden z najważniejszych metafizyków i filozofów języka ostatnich dekad⁴⁸.

Jednakże najobszerniej i niezdarkowo poglądy filozoficzne Ingardena starała się wykorzystać w swoich koncepcjach z zakresu ontologii i metafizyki Amie L. Thomasson, przedstawicielka filozofii analitycznej nowej generacji. Ona sama następująco opisuje, jak do tego doszło:

Kiedy rozpoczęłam studia doktoranckie, interesowałam się zarówno teorią literatury, jak i filozofią, a w związku z tym wybrałam kilka zajęć z zakresu „teorii krytycznej” oferowanych na Uniwersytecie Kalifornijskim w Irvine. Jedne z nich były prowadzone przez Wolfganga Isera i to on sprawił, że zaczęłam czytać Ingardena. Jednocześnie gdy z zajęć na zajęcia chodziłam ze swoim egzemplarzem *The Literary Work of Art* Ingardena, Barry Smith (obecnie w Buffalo, a wówczas pracujący w Lichtensteinie, lecz akurat przebywający jako profesor wizytujący na Uniwersytecie Kalifornijskim w Irvine) prowadził seminarium doktoranckie z metafizyki, na które uczęszczałam; był zachwycony, że czytam Ingardena i zasugerował, żebym skupiła się na Ingardenie (na jego dziele o problemie realizmu i idealizmu) również na jego seminarium. Dostałam więc dwie dawki Ingardena na raz i mocno zainteresowałam się jego dokonaniem dotyczącymi różnych tematów. David Woodruff Smith dostrzegł moje zainteresowania i zachęcił, by dalej je rozwijać. W rezultacie przygotowałam rozprawę doktorską na temat fikcji, wykorzystując dorobek Ingardena [...]. Dokonania Ingardena z pewnością ukształtowały wiele moich idei, zwłaszcza na początku, w rozważaniach nad fikcją, dziełami sztuki, artefaktami oraz innymi obiektami kulturowymi i społecznymi⁴⁹.

⁴⁷ Roman Ingarden, *Spór o istnienie świata* [1947–1948], t. I, wyd. 3 zmienione (Warszawa: PWN, 1987), 189–193.

⁴⁸ Kit Fine, „Neutral Relations”, *The Philosophical Review*, t. 109, nr 1 (2000): 1. Należy zauważyć, że to wskazanie jest bardzo nieprecyzyjne pod względem bibliograficznym. We wprowadzającym przypisie Fine stwierdza, że poglądy wyłożone w artykule mają swe źródło w jego nieopublikowanych wykładach na temat atomizmu logicznego, wygłoszonych na początku lat siedemdziesiątych XX wieku, a następnie odsyła do dwu stanowisk pokrewnych, w tym do koncepcji Ingardena, cytując – za pomocą roku urodzenia Ingardena (sic!) – angielskie wydanie obszernych fragmentów *Sporu o istnienie świata*, przełożonych przez Helen Michejdę (*Time and Modes of Being*, tłum. Helen R. Michejda (Springfield, Ill.: Charles C. Thomas, 1964)). Kłopot jednak w tym, że fragmenty te zostały wybrane z pierwszego tomu dzieła Ingardena, natomiast teoria stosunków (relacji) jest wyłożona w tomie drugim *Sporu o istnienie świata* (cz. 1, § 55, 291–303). Najprawdopodobniej zatem Fine zapoznał się z koncepcją Ingardena dzięki lekturze jego angielskiego artykułu *On the Ontology of Relations*, stanowiącego zredagowany przez Guido Künga przekład dużej części owej paragrafu z tomu drugiego (*Journal of the British Society for Phenomenology*, t. 6, nr 2),

⁴⁹ Korespondencja prywatna z 28 września 2020 r. Wspomniany w niej Wolfgang Iser był uznanym międzynarodowo teoretykiem literatury, wykładającym w wielu krajach na różnych

Wspomniana rozprawa doktorska ukazała się w wersji poprawionej jako monografia⁵⁰. Jej zasadniczym celem była próba znalezienia stanowiska pośredniego między koncepcją, że mówienie o postaciach fikcyjnych jest rodzajem gry językowej, a teorią, że w tego rodzaju dyskursie odnosimy się w istocie do obiektów, które w ścisłym sensie nie istnieją w otaczającym nas czasoprzestrzennym świecie, lecz mimo wszystko mają jakiś byt jako przedmioty myśli, przypominając w ten sposób platońskie idee i obiekty matematyczne. Proponowane przez Thomasson stanowisko pośrednie miało odzwierciedlać nasze potoczne myślenie o przedmiotach fikcyjnych jako wytwarzanych w toku ludzkiej aktywności pisania powieści, projektowania widowisk scenicznych, kręcenia filmów itp. Byty fikcyjne są po prostu powoływane do życia w procesie tworzenia kultury. Thomasson określa je mianem abstrakcyjnych artefaktów, „*abstrakcyjnych* w tym sensie, że nie mają one określonej lokalizacji czasoprzestrzennej (nigdzie nie znajdziemy Anny Kareniny); są zaś *artefaktami* w tym sensie, że zaistniały tylko dzięki czynnościom intencjonalnym autorów tworzących nowe postacie fikcyjne w określonym czasie i kontekście”⁵¹.

W trakcie wypracowywania i uzasadniania swojej koncepcji bytów fikcyjnych Thomasson nawiązuje do idei Ingardena, uważając, iż jego ustalenia dotyczące obiektów czysto intencjonalnych pozwalają zrozumieć, w jaki sposób zależne od naszej świadomości byty fikcyjne są jednocześnie trwałymi obiektami w przestrzeni publicznej⁵². Pozwalają też adekwatnie opisać i wyjaśnić naturę bytów kulturowych i społecznych. Byty tego rodzaju nie są bowiem, jak chcą zwolennicy redukcjonizmu, konfiguracjami elementów czysto fizycznych; nie są też wynikiem projekcji naszych aktywności umysłowych na rzeczywistość. Są bytami *sui generis*, dla uchwycenia istoty których potrzebujemy całego bogactwa kategorii ontologicznych, dostarczanych nam przez Ingardena.

kontynentach. Natomiast David Woodruff Smith jest znawcą fenomenologii Husserla, którą interpretuje w duchu typowo analitycznym, powołując się sporadycznie na Ingardena. Thomasson pisze, że D. W. Smith jako jej promotor „nie tylko dzielił się z nią swą rozległą wiedzą o Husserlu, lecz także sposobami powiązania jej z dokonaniem w zakresie historii filozofii analitycznej oraz współczesnej filozofii umysłu i języka” (Amie L. Thomasson, „How it All Hangs Together”, w: *Thomasson on Ontology*, ed. Miguel Garcia-Godinez (Cham: Palgrave Macmillan, 2023), 15.

⁵⁰ Amie L. Thomasson, *Fiction and Metaphysics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

⁵¹ Thomasson, „How it All Hangs”, 13.

⁵² W sprawie różnic między Ingardenowską koncepcją bytów fikcyjnych a ich ujęciem przez Thomasson zob. uwagi Giuliano Bacigalupo, „Roman Ingarden”, w: *The Routledge Handbook of Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, ed. Daniele De Santis, Burt C. Hopkins, Claudio Majolino (London: Routledge, 2021), 530–531.

Stwarza to warunki dla zrozumienia konkretnych obiektów kulturowych, takich jak flagi i kościoły, jako bytów sztywno zależnych od ich bazy fizycznej, lecz bez możliwości utożsamienia ich z nią, a także jako zależnych od świadomości bez bycia zwykłymi fantazmatami. Dostarcza również narzędzi do zrozumienia innych rodzajów obiektów społecznych i kulturowych (w tym abstrakcyjnych obiektów społecznych i kulturowych, takich jak uniwersytety i prawa) w kategoriach ich swoistych zależności od fizycznych, mentalnych, a może nawet idealnych bytów⁵³.

Thomasson podkreśla, że szczególnie subtelne i zróżnicowane są ustalenia Ingardena dotyczące sposobów istnienia i momentów bytowych. Wyróżniają się one korzystnie na tle tego, co w tym zakresie osiągnął jego mistrz. Parafrazując je w terminach dociekań na temat różnych odmian szeroko rozumianych zależności, jak to się często przyjęło czynić w tradycji analitycznej, Thomasson pisze:

Wkład Ingardena do badań dotyczących zależności jest dwojakiego rodzaju: po pierwsze, on rozpoznaje daleko więcej odmian przypadków zależności niż to czynił Husserl, i daleko bardziej rozszerza zakres zastosowania zależności; po drugie, uznaje pewne ważne odmiany zależności, które zostały całkowicie przeoczone w Husserlowskich i pohusserlowskich rozważaniach dotyczących zależności⁵⁴.

W późniejszym rozwoju swoich poglądów ontologicznych, a zwłaszcza na naturę tego rodzaju dociekań, czyli metaontologii, Thomasson odeszła od stanowiska Ingardena, chociaż ona sama deklaruje, że nie dostrzega w tej materii żadnej sprzeczności. Zaczęła bowiem głosić program tzw. łatwej ontologii, według którego zagadnienia dotyczące tego, co istnieje, rozstrzyga się na podstawie powszechnie dostępnych informacji empirycznych i reguł użycia języka. Krótko mówiąc, „można na nie odpowiedzieć poprzez trywialne

⁵³ Amie L. Thomasson, „Ingarden and the Ontology of Cultural Objects”, w: *Existence, Culture, and Persons*, 135–136. Na temat wykorzystania fenomenologicznej filozofii Ingardena w rozwijającej się dynamicznie ontologii społecznej zob. Artur Kosecki, „Ontologia społeczna w świetle filozofii Romana Ingardena”, *Analiza i Egzystencja*, t. 64 (2023).

⁵⁴ Amie L. Thomasson, „Ingarden i teoria zależności bytowej”, tłum. Artur Mordka, *ΣΟΦΙΑ*, t. 3 (2003). W sprawie tych ustaleń Ingardena istnieje bardzo bogata literatura analityczna. Zob. zwłaszcza trzy teksty Petera Simonsa: „Kategorie i sposoby istnienia”, tłum. Janina Makota, w: *W kręgu filozofii Romana Ingardena*; „Ingarden and the Ontology”; „Modes and Moments”. A także artykuły Arkadiusza Chrudzimskiego: „Ingarden on Modes of Being”, w: *Objects and Pseudo-Objects: Ontological Deserts and Jungles from Brentano to Carnap*, ed. Bruno Leclercq, Sebastien Richard, Denis Seron (Berlin: Walter de Gruyter, 2015) oraz Julio De Rizzo: „Ingarden on the Varieties of Dependence”, *European Journal of Philosophy*, t. 30, nr 3 (2022).

wnioskowania z niekwestionowanych prawd”⁵⁵. Program ten przedstawiła jako próbę odświeżenia metaontologii późnego Carnapa. Wydaje się, że taka minimalistyczna koncepcja ontologii znajduje się na przeciwnym biegunie w stosunku do maksymalistycznej metafizyki Ingardena, w której ontologia i metafizyka są fundamentalnymi dyscyplinami filozoficznymi bazującym na głębokim oglądzie istot idei i rzeczy.

WNIOSEK KOŃCOWY

Sądzę, że nawet tak szkicowe i wybiórcze prześledzenie recepcji myśli Romana Ingardena w filozofii analitycznej jak to, które właśnie zostało przedstawione, upoważnia do następującej konkluzji. Podkreśla się często w Polsce, że Ingarden jest filozofem wybitnym i wyjątkowym, którego powinno się postawić na równi z wielkimi klasykami tej dyscypliny. Wszelako jego sporadyczna i raczej marginalna obecność w filozofii analitycznej nie potwierdza tej opinii. Trudno się nie zgodzić z twierdzeniem Władysława Stróżewskiego, znakomitego ucznia Ingardena, iż „trzeba z żalem stanowczo powiedzieć, że Ingarden jest za mało znany; jego twórczość zasługuje na znacznie większą popularność”⁵⁶. Podejmowane próby zapewnienia Ingardenowi większej rozpoznawalności i popularności w ramach tradycji analitycznej przyniosły co prawda pewien skutek, któremu sprzyjały zwrot tradycji analitycznej w kierunku problematyki ontologicznej i metafizycznej oraz rosnąca otwartość na inne kierunki filozoficzne⁵⁷. Niemniej jednak zapewne nigdy nie dojdzie do sytuacji, w której dokonania tego myśliciela będą w tej tradycji stawiane na równi z dorobkiem G. Fregego, G. E. Moore’a, B. Russella, L. Wittgensteina, W. V. Quine’a, J. L. Austina czy W. Sellarsa. Ingarden pozostanie w niej po prostu uczniem Husserla, który sprzeciwił się idealistycznym tendencjom swego mistrza oraz wniósł kilka ciekawych pomysłów do estetyki i ontologii.

⁵⁵ Thomasson, „How it All Hangs”, 25.

⁵⁶ Władysław Stróżewski, Adam Węgrzecki, *Rozmowa o Romanie Ingardenie i Izidorze Dąmb-skiej* (Kraków: Libron, 2018), 56.

⁵⁷ Minimalnym gwarantem obecności Ingardena w tej tradycji będzie z pewnością ciągle aktualizowane hasło autorstwa Thomasson o tym filozofie w powszechnie wykorzystywanej internetowej *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2024) <https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/ingarden/> oraz nowy i pełny przekład angielski dwóch tomów *Sporu o istnienie świata* (*Controversy over the Existence of the World*, t. I–II, transl. Arthur Szylewicz (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2013–2016)).

BIBLIOGRAFIA

- Bacigalupo, Giuliano. „Roman Ingarden”. W: *The Routledge Handbook of Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, ed. Daniele De Santis, Burt C. Hopkins, Claudio Majolino, 522–532. London: Routledge, 2021.
- Bocheński, Józef Maria. *Między logiką a wiarą. Z Józefem M. Bocheńskim rozmawia Jan Parys* [1988], wyd. czwarte. Warszawa: Noir sur Blanc, 1998.
- Brandl, Johannes L. „Gilbert Ryle: A Mediator between Analytic Philosophy and Phenomenology”. *The Southern Journal of Philosophy*, t. 40, nr spec. 1 (2002): 143–151.
- Brożek, Anna, Jacek Jadacki, ed. *Intuition and Analysis: Roman Ingarden and the School of Kazimierz Twardowski*. Kraków: Copernicus Center Press, 2022.
- Chase, James, Jack Reynolds, „Russell, Ryle, and Phenomenology: An Alternative Parsing of the Ways”. W: *Analytic Philosophy: An Interpretive History*, ed. Aaron Preston, 52–69. New York: Routledge, 2017.
- Chisholm, Roderick M. „Events Without Times: An Essay on Ontology”. *Noûs*, t. 24, nr 3 (1990): 413–427.
- Chisholm, Roderick M. „Ontologically Dependent Entities”. *Philosophy and Phenomenological Research*, t. 54, nr 3 (1994): 499–507.
- Chrudzinski, Arkadiusz. *Die Erkenntnistheorie von Roman Ingarden*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999.
- Chrudzinski, Arkadiusz. „Ingarden on Modes of Being”. W: „Objects and Pseudo-Objects: Ontological Deserts and Jungles from Brentano to Carnap”, ed. Bruno Leclercq, Sebastien Richard, Denis Seron, 199–222. Berlin: Walter de Gruyter, 2015.
- De Rizzo, Julio. „Ingarden on the Varieties of Dependence”. *European Journal of Philosophy*, t. 30, nr 3 (2022): 996–1009.
- Dummett, Michael. *Origins of Analytical Philosophy*, London: Duckworth, 1993.
- Ewing, Alfred Cyril. „Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung (1922)”. *Mind*, t. 32, nr 127 (1923): 361–363.
- Ewing, Alfred Cyril. „Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung (1925)”. *Mind*, t. 35, nr 138 (1926): 249–250.
- Ewing, Alfred Cyril. „The Necessity of Metaphysics”. W: *Contemporary British Philosophy: Personal Statements. Third Series*, ed. Hywel David Lewis, 141–164. London: George Allen & Unwin, 1956.
- Fine, Kit. „Neutral Relations”. *The Philosophical Review*, t. 109, nr 1 (2000): 1–33.
- Ingarden, Roman. „Dążenia fenomenologów” [1919]. W: Roman Ingarden, *Z badań nad filozofią współczesną*, 269–379. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963.
- Ingarden, Roman. *Time and Modes of Being*, transl. Helen R. Michejda. Springfield, Ill.: Charles C. Thomas, 1964.
- Ingarden, Roman. *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972.
- Ingarden, Roman. „On the Ontology of Relations”. *Journal of the British Society for Phenomenology*, t. 6, nr 2 (1975): 75–80.
- Ingarden, Roman. „Przedmowa”. W: Edmund Husserl, *Idee czystej fenomenologii i fenomenolo-*

- gicznej filozofii. *Księga pierwsza*, tłum. Danuta Gierulanka, XIII–XXIV. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975.
- Ingarden, Roman. *Spór o istnienie świata* [1947–1948], t. I–II (cz. 1 i 2), wyd. 3 zmienione. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.
- Ingarden, Roman. *Controversy over the Existence of the World*, t. I, transl. Arthur Szylewicz. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2013.
- Ingarden, Roman. *Controversy over the Existence of the World*, t. II, transl. Arthur Szylewicz. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016.
- Kiereś, Henryk. „Recepcja estetyki R. Ingardena w filozofii analitycznej”. *Zeszyty Naukowe KUL*, t. 29, nr 2 (1986): 13–18.
- Kosecki, Artur. „Ontologia społeczna w świetle filozofii Romana Ingardena”. *Analiza i Egzystencja*, t. 64 (2023): 91–114.
- Küng, Guido. „The Role of Language in Phenomenological Analysis”. *American Philosophical Quarterly*, t. 6, nr 4 (1969): 330–334.
- Küng, Guido. „Ingarden on Language and Ontology. (A Comparison with Some Trends in Analytic Philosophy)”. W: *The Later Husserl and the Idea of Phenomenology: Idealism-Realism, Historicity and Nature*, ed. Anna-Teresa Tymieniecka, 204–217. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1972.
- Mays, Wolfe, Stuart C. Brown, ed. *Linguistic Analysis and Phenomenology*. London: Macmillan, 1972.
- McGinn, Colin. *The Making of a Philosopher: My Journey Through Twentieth-Century Philosophy*. New York: Harper Collins Publishers, 2002.
- McGuinness, Brian, ed. „Arthur MacIver’s Diary: Cambridge (October 1929 – March 1930)”. *Wittgenstein-Studien*, t. 7 (2016): 201–255.
- Mulligan, Kevin, Peter Simons, Barry Smith. „Truth-Makers”. *Philosophy and Phenomenological Research*, t. 44, nr 3 (1984): 287–321.
- Mulligan, Kevin, Peter Simons, Barry Smith. „What’s Wrong with Contemporary Philosophy?”. *Topoi*, t. 25, nr 1–2 (2006): 63–67.
- Ryle, Gilbert. „Essentiale Fragen: Ein Beitrag zum Problem des Wesens, von Roman Ingarden”. *Mind*, t. 36, nr 143 (1927): 366–370.
- Ryle, Gilbert. „Autobiographical”. W: Ryle, ed. Oscar Patrick Wood, George Pitcher, 1–15. London: Macmillan, 1970.
- Ryle, Gilbert. „Roman Ingarden: Essentiale Fragen”. *Journal of the British Society for Phenomenology*, t. 4, nr 1 (1973): 72–75. [Przedruk pozycji z 1927 roku].
- Ryle, Gilbert. *Collected Papers*, t. I: *Critical Essays*. London: Routledge, 2009. [Pierwodruk 1971].
- Sayre, Kenneth M. *Adventures in Philosophy at Notre Dame*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2014.
- Simons, Peter. „Kategorie i sposoby istnienia”, przeł. Janina Makota. W: *W kręgu filozofii Romana Ingardena. Materiały z konferencji naukowej – Kraków 1985*, red. Władysław Stróżewski, Adam Węgrzecki, 63–77. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
- Simons, Peter. „Ingarden and the Ontology of Dependence”. W: *Existence, Culture, and Persons: The Ontology of Roman Ingarden*, ed. Arkadiusz Chrudzimski, 39–53. Frankfurt am Main: Ontos Verlag, 2005.

- Simons, Peter. „Barry Smith and His Influence On (Not Only, But Mainly My) Philosophy”, *Cosmos + Taxis*, t. 4, nr 4 (2017): 38–41; <https://cosmosandtaxi.org/back-issues/ct-44/>.
- Simons, Peter. „Modes and Moments in Ingarden’s Ontology”. W: *Roman Ingarden’s Aesthetics and Ontology: Contemporary Readings*, ed. Leszek Sosnowski, Natalia Anna Michna, 33–50. London: Bloomsbury Academic, 2023.
- Smith, Barry. „The Literary Work of Art”. *Journal of the British Society for Phenomenology*, t. 6, nr 2 (1975): 141–144.
- Smith, Barry. „Ontologia epistemologii”, tłum. Czesław Porębski. W: *W kręgu filozofii Romana Ingardena. Materiały z konferencji naukowej – Kraków 1985*, red. Władysław Stróżewski, Adam Węgrzecki, 111–119. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
- Sosnowski, Leszek, Natalia Anna Michna, red. *Roman Ingarden’s Aesthetics and Ontology: Contemporary Readings*. London: Bloomsbury Academic, 2023.
- Spiegelberg, Herbert. *The Phenomenological Movement: A Historical Introduction*, t. I, wyd. 2. The Hague: Martinus Nijhoff, 1965.
- Spiegelberg, Herbert. *The Phenomenological Movement: A Historical Introduction*, wyd. 3 poprawione i poszerzone. The Hague: Martinus Nijhoff, 1982.
- Stróżewski, Władysław, i Adam Węgrzecki. *Rozmowa o Romanie Ingardenie i Izidorze Dąmbkiej*. Kraków: Libron, 2018.
- Szubka, Tadeusz. „Roman Ingarden o filozofii analitycznej”. *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*, t. 29, nr 4 (2020): 123–129.
- Thomasson, Amie L. *Fiction and Metaphysics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Thomasson, Amie L. „Phenomenology and the Development of Analytic Philosophy”. *The Southern Journal of Philosophy*, t. 40, nr spec. 1 (2002): 115–142.
- Thomasson Amie L. „Ingarden i teoria zależności bytowej”, przeł. A. Mordka. *ΣΟΦΙΑ*, t. 3 (2003): 243–262.
- Thomasson, Amie L. „Ingarden and the Ontology of Cultural Objects”. W: *Existence, Culture, and Persons: The Ontology of Roman Ingarden*, ed. Arkadiusz Chrudzimski, 115–136. Frankfurt am Main: Ontos Verlag, 2005.
- Thomasson, Amie L. „How it All Hangs Together”. W: *Thomasson on Ontology*, ed. Miguel Garcia-Godinez, 9–38. Cham: Palgrave Macmillan, 2023.
- Thomasson, Amie L. „Roman Ingarden” [2003]. W: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, Uri Nodelman (Spring 2024 Edition); <https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/ingarden/>.
- Tymieniecka, Anna-Teresa. „The Controversy about the Existence of the World (Spór o istnienie świata)”. *Mind*, t. 66, nr 262 (1957): 269–271.
- Tyszczyk, Andrzej. „Sztuka i wartość. O estetyce Romana Ingardena”. W: *Roman Ingarden, Wybór pism estetycznych*, oprac. Andrzej Tyszczyk, VII–CVII. Kraków: Universitas, 2005.